

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

СІРКО Анатолій Васильович

УДК 332.012.324: 330.101.542

**СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК КОРПОРАТИВНОГО СЕКТОРА
В ПЕРЕХІДНІЙ ЕКОНОМІЦІ**

08.01.01 – економічна теорія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ – 2005

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Реальний перехід постсоціалістичних країн до ринкової системи господарювання виявився набагато складнішим і болючішим за своїми соціально-економічними наслідками процесом, аніж це уявлялося на початку реформ. Трансформація інституту власності, зміна організаційно-економічної форми підприємств, звичайно, сприяли певним позитивним зрушенням у поведінці господарюючих суб'єктів, але здебільшого у сфері дрібного й середнього бізнесу. Найбільш проблемним у цьому плані виявився корпоративний сектор, що виник шляхом розпаювання, у тому числі акціонування, великих і середніх підприємств, наділення корпоративними правами працівників підприємств та населення країни. У підсумку тут до множини успадкованих і невирішених суто господарських проблем додалися ще й специфічні проблеми корпоративного управління, пов'язані з розподілом прав власності та боротьбою за контроль над підприємством, з відсутністю адекватної інституційно-правової бази. Ринкова реструктуризація підприємств корпоративного сектора виявилася заблокованою постприватизаційними процесами переділу прав власності.

Попри економічне зростання в Україні, досягнуте останніми роками в основному завдяки зовнішнім кон'юнктурним чинникам, корпоративний сектор в цілому перебуває в критичному стані. Свідченням того є вкрай низька конкурентоспроможність абсолютної більшості підприємств, спрацьованість та застарілість основних фондів, високий рівень збитковості та зростання кредиторської заборгованості. При цьому більшість утворених на ниві приватизації корпорацій відмежувалася від ринку акціонерного капіталу, притоку іноземних інвестицій. Пасивну роль щодо урегулювання корпоративних відносин та управління власною корпоративною власністю зайняла держава.

Між тим розвинений світ своїм економічним (і не тільки) прогресом завдячує, у першу чергу, корпоративній формі підприємництва. Більше того, транснаціональні корпорації стали рушіями сучасних глобалізаційних процесів, і тому запізнювання з поглибленням системних трансформацій, особливо інституціональних перетворень у сфері власності й управління, несуть уже загрозу національним економічним інтересам. Отож, проблема забезпечення ефективного функціонування й розвитку корпоративних відносин в перехідній економіці за своєю значимістю висувається наразі в число першорядних проблем для економічної науки й політики держави. Вочевидь, стратегія ринкових перетворень має полягати не лише в лібералізації економіки й розвитку підприємництва як такого, а й у розвитку, власне, корпоративної економіки.

Проблема корпоратизації економічних відносин відноситься до розряду малодосліджених і не лише у вітчизняній, а й у світовій теоретико-економічній науці. Власне, проблеми становлення й функціонування корпоративної форми власності в постсоціалістичному суспільстві стали водночас випробуванням і для усталеної у розвиненому світі економічної теорії, позаяк її провідна доктрина слугувала ідеологічним підґрунтям ринкових реформ. Та й країни з розвиненою ринковою економікою на власному досвіді пізнають негаразди корпоративного управління, а відтак і прогалини у їх теоретичному осмисленні й пропонуванні шляхів вирішення.

Аналіз світової економічної думки свідчить про наявність різних підходів та трактувань сутності й змісту корпоративних відносин. Одним із перших осмислити природу, суть та перспективу акціонерної власності в контексті класової теорії капіталізму спробував К. Маркс. На закономірність зміни функцій власників капіталу в корпоративній формі підприємства в свій час звернули увагу В. Зомбарт і А. Маршалл. Вагомий внесок у дослідження інституціональних чинників зародження й еволюції корпоративних відносин, наслідків реструктуризації акціонерної власності зробили Т. Веблен, Дж. Коммонс, Г. Мінз, А. Берлі, Т. Карвер, Дж. Бернхем. Особлива роль сучасних корпорацій у розвитку капіталістичної системи стала предметом досліджень Й. Шумпетера, Дж.К. Гелбрейта, П. Друкера, Е. Тоффлера, Ф. Фукуями.

Серед сучасних досліджень фундаментальних корпоративних проблем найбільш плідними виявилися розвідки в руслі неоінституціонального напрямку. Економічному аналізу структури й функцій власності, обґрунтуванню необхідності її специфікації, поясненню мотивації економічних і організаційних рішень суб'єктів корпоративних відносин присвячені праці таких іноземних учених як А. Алчіана, С. Гросмана, Г. Демсеца, М. Дженсена, Р. Коуза, Дж. Мура, Д. Норта, С. Пейовича, Дж. Стігліца, О. Вільямсона, Ю. Фама, О. Харта та ін.

Процеси ринкової трансформації у постсоціалістичних країнах, пов'язані з акціонуванням підприємств, активізували науковий інтерес і до проблем становлення та перспектив розвитку корпоративних відносин у нових історичних умовах. Дослідження методологічних проблем ринкових перетворень, у тому числі щодо відносин власності та їх інституціонального облаштування, ведуть, головним чином, науковці країн, що переходять до ринку. Це, передусім, Л. Бальцерович, С. Брагинский, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Гриценко, П. Єщенко, Р. Капелюшников, Я. Корнаї, С. Мочерний, Ю. Пахомов, Я. Певзнер, В. Рибалкін, С. Архієреєв, Ю. Осипов, А. Філіпенко, А. Чухно. Безпосередньому вивченню природи та специфіки функціонування корпоративних відносин, дослідженню особливостей і перспектив їх розвитку в перехідній економіці присвячені в тій чи іншій мірі праці Ю. Вінслава, Г. Волинського, В. Голікова, В. Деммент'єва, М. Дерябіной, Т. Долгоп'ятовой, В. Євтушевського, Г. Клейнера, В. Кудряшова, І. Малого, С. Масютина, Г. Назарової, С. Науменкової, О. Некіпелова, Ю. Петрова, Ю. Петруні, О. Поважного, О. Пороховського, О. Радигіна, Ю. Якутіна.

Віддаючи належне проведеним творчим пошукам у царині методології й теорії корпоративної економіки, втім, потрібно визнати, що проблема пізнання сутності та функціональної специфіки відносин корпоративної власності, ролі та співвідношення державних і саморегулюючих начал в інституціоналізації системи корпоративного управління залишається відкритою. У вітчизняній науці теорія й практика функціонування корпоративного сектора, як і інших інституціональних секторів економіки, взагалі майже не вивчені. Особливий науковий інтерес представляє дослідження специфіки умов формування та тенденцій розвитку корпоративних відносин в умовах ринкової трансформації постсоціалістичної економіки. Існує нагальна потреба в ґрунтовному аналізі ключових проблем функціонування ділової корпорації, пов'язаних, передусім, із постприватизаційною реструктуризацією власності та залученням капіталу, і відповідно у розробці конструктивних пропозицій щодо підвищення її ефективності,

перетворення в локомотив зростання економіки України та її інтеграції у світове господарство.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження проведене відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри економічної теорії економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка за темою “Теорія і практика соціально-економічного розвитку в умовах ринкових перетворень” (реєстраційний номер 01БС040-01). Дисертація також є складовою комплексної держбюджетної науково-дослідної теми “Проблеми економічного зростання”, що виконується кафедрою економічної теорії Тернопільського державного економічного університету (реєстраційний номер 0103U000463). У рамках цієї теми автору належить розробка підрозділу 4.3.3. “Корпоративний сектор економіки України: стан та проблеми залучення інвестицій” (довідка №126-06 / 2010 від 10.11.2004 р.).

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є наукове обґрунтування сутнісних рис корпоративної форми власності та форм їх прояву, визначення специфіки передумов і умов становлення, тенденцій та закономірностей розвитку корпоративного сектору економіки в перехідний період, розроблення на цій основі науково-практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності функціонування корпоративного сектора економіки України.

Для реалізації поставленої мети вирішувались наступні завдання:

- виокремити та обґрунтувати методологічні підходи до наукового аналізу відносин корпоративної власності;
- дослідити взаємозв'язок і взаємообумовленість процесів нагромадження капіталу та розвитку індустріально-корпоративної системи виробництва як матеріальної основи корпоратизації суб'єктів господарювання;
- з'ясувати сутнісні риси відносин корпоративної власності;
- уточнити основні тенденції еволюційного розвитку суб'єктної структури корпоративної власності та їх наслідки;
- проаналізувати специфіку основних систем корпоративного управління, визначивши напрями впливу на них процесів глобалізації економіки;
- дослідити передумови та умови корпоратизації в перехідній економіці;
- розкрити основні тенденції постприватизаційного перерозподілу прав власності та їх наслідки щодо ефективної роботи корпоративних підприємств;
- дослідити роль ринку капіталів в інвестуванні корпоративних підприємств;
- обґрунтувати основні складові механізму саморозвитку корпоративного суб'єкта підприємництва в перехідній економіці;
- проаналізувати стан державної корпоративної власності та обґрунтувати напрями й заходи щодо підвищення ефективності управління нею;
- узагальнити вітчизняну практику формування національної моделі корпоративного управління, запропонувати механізми по її удосконаленню;
- дослідити шляхи налагодження партнерських відносин держави та корпоративного бізнесу в реструктуризації національної економіки, інтеграції її у світову систему господарства.

Об'єктом дисертаційного дослідження є економічні відносини, що складаються в процесі корпоратизації суб'єктів господарювання, передусім відносини акціонерної власності як провідної сучасної форми організації економічної діяльності. **Предметом** дослідження є теоретико-методологічні та соціально-економічні аспекти становлення й розвитку корпоративного сектора в умовах перехідної економіки.

Методи дослідження. Специфіка предмету та конкретні дослідницькі завдання обумовили застосування як загальнонаукових, так і спеціальних методів пізнання. Системний загальнотеоретичний підхід сприяв осмисленню об'єктивного історичного процесу зародження й розвитку корпоративної форми економічної діяльності, а також закономірностей його відображення економічною думкою. На основі поєднання методів індукції й дедукції, аналізу й синтезу, конкретного й абстрактного, принципів діалектики досліджувались сутнісні аспекти корпоративної власності, тенденції її розвитку в ринковій та перехідній економіках, проблеми саморозвитку та інституціонального урегулювання корпоративних відносин у перехідних умовах. Теоретичною й методологічною основою цієї роботи слугували творчо переосмислені напрацювання світової й вітчизняної економічної науки, передусім, неінституціональні теорії прав власності, трансакційних витрат та агентських відносин.

Інформаційною базою дослідження є наукова монографічна література та статті вітчизняних і зарубіжних учених, законодавчі та нормативно-правові акти, що регулюють процеси формування й діяльності підприємств корпоративного сектора в економіці України та інших країнах, положення щорічних послань Президента України до Верховної ради України, статистичні матеріали, зокрема, Держкомстату України, Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку України, Фонду Державного майна України, інших відомств та організацій, а також дані інформаційно-аналітичних бюлетенів, періодичної преси, власних спостережень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в наступному:

вперше:

- узагальнено еволюцію економічної думки щодо корпоратизації суб'єктів господарювання в ринковій системі і на цій основі зроблено висновок, що збагачення економічної науки методологією інституціонального аналізу впродовж ХХ сторіччя знаменувало собою водночас поворот науки до проблем ефективного функціонування національної економіки як, власне, корпоративної економіки. Зважаючи на еволюцію самого інституціоналізму, обґрунтована доцільність опертя в аналізі корпоративних відносин на неінституціональну економічну теорію, яка дозволяє досліджувати становлення й розвиток економічних відносин з урахуванням усієї гами регуляторів поведінки економічних суб'єктів;

- визначена та теоретично обґрунтована закономірність процесу нагромадження капіталу, що історично проявилася в переході базисної, системоутворюючої ролі капіталу від продуктивної до фінансової форми; доведено, що базисна функція фінансового капіталу зреалізувалася у виникненні й розвитку системи індустріального виробництва як матеріальної основи корпоратизації економічних відносин і в сучасній економіці концентровано відобразилась у фінансовому капіталі як структурі капіталу-

власності, продуктивному капіталі як структурі капіталу-функції та доходах громадян як основі соціального стандарту життя суспільства;

– виокремлено та визначено сутність поняття реструктуризації прав власності як системоутворюючого фактора в перехідній економіці; реструктуризація прав власності визначена як двоєдиний процес, що поєднує, з одного боку, здійснення реформуваних відносин власності через політику корпоратизації й приватизації, законодавчого захисту прав власності, формування конкурентного середовища, створення ринкової інфраструктури, утвердження ліберальних цінностей; а з іншого, – розвиток елементів самовизначення та самоорганізації суб'єктів приватної власності;

– обгрунтовано як закономірність для перехідних економік пострадянського простору детермінованість процесу формування й розвитку корпоративних відносин стихією первісного нагромадження капіталу; розкрито етапи послідовної активізації державою джерел нагромадження капіталу за рахунок перерозподілу національного багатства, на основі чого доведено, що олігархізація економіки протидіє поглибленню ринкових реформ, розвитку прозорої конкуренції, захисту прав власності та утвердженню етики корпоративного управління;

удосконалено:

– визначення сутнісної характеристики корпоративної власності як соціалізованих відносин; соціалізація корпоративної власності визначена як двоякий процес свідомого суспільного урегулювання та саморозвитку її відносин, який спрямований, з одного боку, на забезпечення специфікації прав власності та урівноваження інтересів усіх суб'єктів асоційованої власності, а з іншого, – на гармонізацію цілей корпорації як господарюючого суб'єкта з потребами усіх зацікавлених у її діяльності суспільних сторін (кредиторів, постачальників, споживачів, держави, громадськості);

– трактування особливостей корпоратизації в перехідній економіці, яке полягає у визнанні вирішальної ролі щодо вибору нетрадиційних (неекономічних) способів корпоратизації інституціональних чинників: якості інституту влади та національно-ментальних рис суспільства;

– трактування взаємозв'язку концентрації прав власності та забезпечення ефективного управління корпоративним капіталом; доведено, що проблема так званого ефективного власника корпорації значною мірою підміняє собою дійсну проблему – розбудови дієвої системи корпоративного управління, спроможної урівноважувати законні інтереси й права усіх суб'єктів корпоративної власності;

набуло подальшого розвитку:

– визначення основних чинників системних ризиків для інвесторів у корпоративному секторі економіки України, якими є: брак гарантій захисту прав власності, сумнівна легітимність більшості приватизаційних угод та ризик конфіскації капіталу, високий ступінь корупції та злочинності, небажання домінуючих власників підприємств поступатися владою й ділитися правами власності, непрозорість структури власності та фінансово-господарської діяльності підприємств, деформований механізм визначення реальної вартості корпоративних цінних паперів і компаній, низький рівень ділової кваліфікації керівників підприємств, кричуща необов'язковість виконання укладених угод і відсутність механізму інфорсменту, низький рівень конкурентності рин-

кових відносин;

- тлумачення й конкретизація положення про роль конкуренції в перехідній економіці; доведено, що, по-перше, формування конкурентного середовища набуває пріоритетного значення в економічній стратегії уряду як вирішальна умова корекції наслідків приватизаційного процесу та введення в дію ринкових стимулів ефективного використання приватизованого майна, по-друге, вирівнювання умов економічної діяльності, з точки зору права приватної власності, концептуально має спиратися на якнайповніше врахування інтересів господарюючих суб'єктів, визнання їхньої пріоритетності;

- обґрунтування інституційно-правових заходів по формуванню ефективної національної моделі корпоративного управління; запропоновано прискорити введення спеціального корпоративного законодавчого акту, закріпивши в ньому комплекс норм, зокрема, щодо захисту прав власників, передусім міноритарних, забезпечення надійного обліку прав власності, режиму розкриття інформації емітентами цінних паперів, а також запровадження дієвої системи правозастосування, ведення спеціальних податкових пільг щодо заохочення виходу емітентів на відкритий ринок;

- обґрунтування заходів по захисту прав акціонерів у процесі здійснення законодавства про банкрутство; рекомендовано узаконити участь власників у вирішенні спірних питань стосовно заборгованості компанії з тим, аби захистити їх від шахрайства з боку недобросовісних кредиторів та інсайдерів, та забезпечити нейтральний статус арбітражних керуючих, обов'язковість їх членства в саморегулювних інституціях та страхування їх персональної відповідальності;

- обґрунтування шляхів і засобів створення дієвої системи управління державною корпоративною власністю, яким визначена необхідність розробки стратегічних пріоритетів держави у виробничій сфері, оптимізації обсягу й структури її корпоративної власності, встановлення цілей державного підприємництва та критеріїв оцінки діяльності корпорацій за участю держави, створення нової системи управління власністю держави в корпоративному секторі, елементом якої є інститут державних керуючих на професійній основі, створення держінвестфонду за рахунок дивідендів та коштів від приватизації задля збереження державних часток у разі повторних емісій акцій, а також необхідність змін у методології статистики корпоративних прав держави;

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що теоретичні положення й висновки щодо корпоративних відносин у перехідній економіці складають внесок у теорію власності, економічного зростання, інституціональну теорію і доведені до рівня методологічних розробок та практичних рекомендацій. Вони призначені для використання при удосконаленні нормативно-правової бази функціонування корпоративного сектора в Україні, розробці механізмів ефективного управління державною корпоративною власністю та програм структурної перебудови національної економіки, її інтеграції у світове господарство.

Основні наукові результати дисертаційного дослідження направлені Міністерству економіки та з питань європейської інтеграції України та Державній комісії з цінних паперів і фондового ринку України, враховані ними при доопрацюванні проектів Закону України “Про акціонерні товариства” (довідка №7224/01 від 18.07.2002 р.), Зако-

нів України “Про управління об’єктами права державної власності” та “Про корпоратизацію підприємств” (довідка №35-43/743 від 20.10.2003 р.), при удосконаленні Закону України “Про промислово-фінансові групи” (довідка №35-43/744 від 20.10.2003р.).

Результати дисертаційної роботи впроваджені в навчальний процес у Вінницькому інституті економіки Тернопільської академії народного господарства при викладанні курсів “Політична економія”, “Мікроекономіка”, “Державне регулювання економіки” (довідка № 139 від 27.12.2004 р.).

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення й висновки роботи доповідались автором на міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових конференціях: міжнародній науково-практичній конференції “Проблеми менеджмента и маркетинга на рубеже третього тысячелетия” (травень 1999 р., м. Мінськ); міжнародній науково-практичній конференції “Право і суспільство: актуальні проблеми взаємодії” (травень 2001 р., м. Вінниця); всеукраїнській науковій конференції “Шляхи активізації вітчизняного виробництва: теорія та практика, проблеми підготовки фахівців” (травень 2001 р., м. Хмельницький); всеукраїнській науково-практичній конференції “Фінанси, грошовий обіг та кредит в забезпеченні суспільного добробуту” (березень 2001 р., м. Київ); всеукраїнській науковій конференції “Структурні та інституціональні фактори економічного зростання” (2001 р., м. Київ); міжнародній науково-практичній конференції “Розвиток мікроекономічної теорії: навчально-методичні та науково-дослідні аспекти” (жовтень 2001 р., м. Київ); міжнародній науково-практичній конференції “Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні” (травень 2001 р., м. Київ); міжнародній науково-практичній конференції “Управління організацією: регіональний аспект” (квітень 2002 р., м. Київ); міжнародній науково-практичній конференції “Реформування фінансово-кредитної системи і стимулювання економічного зростання” (травень 2002 р., м. Луцьк); науково-практичній конференції “Теорія і практика сучасного менеджменту: проблеми та шляхи їх вирішення” (червень 2002 р., м. Тернопіль); міжнародній науково-практичній конференції “Україна в глобальному середовищі: нові алгоритми управління економікою” (2002 р., м. Чернівці); міжнародній науково-практичній конференції “Держава і бізнес: шлях до партнерства та взаємодії” (травень 2002 р., м. Вінниця); міжнародній науково-практичній конференції “Теорія і практика ринкових перетворень в країнах з перехідною економікою” (листопад 2002 р., м. Київ); міжнародній науково-практичній конференції “Реформування фінансово-кредитної системи і стимулювання економічного зростання” (вересень 2003 р., м. Луцьк); всеукраїнській науково-практичній конференції “Економічні проблеми ринкової трансформації України” (листопад 2003 р., м. Львів); всеукраїнській науково-практичній конференції “Розвиток фінансово-кредитної системи України в умовах ринкових трансформацій” (лютий 2003 р., м. Вінниця); всеукраїнській науково-практичній конференції “Розвиток фінансово-кредитної системи України в умовах ринкових трансформацій” (жовтень 2004 р., м. Вінниця).

Основні результати дослідження доповідались на Вченій раді економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (березень

2004 р.).

Наукові публікації. Основні положення й результати дослідження опубліковані: в одноосібній монографії “Корпоративні відносини в перехідній економіці: проблеми теорії і практики” (24,06 д.а.); у 29 наукових статтях у фахових виданнях, із них – 21 одноосібній (загальна частка автора у цих публікаціях становить 16,36 д.а.); в інших наукових виданнях – 3 статті (частка автора 1,6 д.а.), 13 матеріалів і тез доповідей на наукових конференціях (частка автора 3,25 д.а.).

Обсяг та структура роботи. Дисертація складається із вступу, 5 розділів (17 підрозділів), висновків, списку використаних джерел, додатків. Обсяг дисертації – 428 сторінок друкованого тексту, у тому числі 16 таблиць, 3 рисунки, 14 додатків. Джерельна база – 417 номінацій.

Мета і завдання дослідження визначили відповідну структуру та зміст роботи.

Структура дисертаційної роботи.

Вступ

Розділ 1. Теоретико-методологічні засади аналізу корпоративних відносин у ринковій економіці

1.1. Інститут підприємницької корпорації як об’єкт теоретико-економічного аналізу: огляд методологічних підходів

1.2. Діалектика нагромадження капіталу та розвитку індустріально-корпоративної економіки

1.3. Корпорація як інституціональна форма “зняття” протиріч розвитку приватновласницької системи господарювання

Розділ 2. Інституціонально-еволюційні трансформації в корпоративному секторі економіки

2.1. Суб’єктна структура власності сучасної корпорації та її економічна інтерпретація

2.2. Специфіка світових моделей корпоративного управління та вплив на неї економічної глобалізації

2.3. Основні компоненти корпоративного сектора, його місце та роль у сучасній економіці

Розділ 3. Особливості корпоратизації в умовах перехідної економіки

3.1. Корпоратизація як засіб ринкового реформування відносин власності

3.2. Спонтанний переділ національного багатства та формування олігархічно-корпоративного капіталу на пострадянському просторі

3.3. Постприватизаційні тенденції перерозподілу прав власності в контексті проблеми “ефективного власника”

3.4. Інвестиційні проблеми інсайдерської економіки

Розділ 4. Становлення економіко-організаційного механізму саморозвитку корпоративного підприємництва

4.1. Розвиток економічної конкуренції – ключовий фактор активізації потенціалу корпоративної форми підприємництва

4.2. Реструктуризація як стратегія адаптації корпорації до ринкового середовища

4.3. Капіталізація ринково орієнтованої корпорації як засіб підвищення її інвестиційної привабливості

4.4. Налагодження раціональної системи корпоративного управління

Розділ 5. Роль держави в забезпеченні ефективної діяльності корпоративного сектора економіки України

5.1. Формування державного сектора економіки та забезпечення ефективних механізмів управління корпоративною власністю держави

5.2. Основні напрями удосконалення нормативно-правової бази функціонування ділових корпоративних відносин

5.3. Розвиток взаємодії держави з корпоративним бізнесом у підвищенні ефективності інтеграційних процесів та реалізації стратегічних національних інтересів

Висновки

Список використаних джерел

Додатки

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, висвітлено стан розробки наукової проблеми, її значення для ефективної розбудови соціальної ринкової економіки, визначено мету й завдання дослідження, його об'єкт і предмет, вказано елементи наукової новизни виконаної роботи, висвітлено теоретичне та практичне значення отриманих результатів.

У першому розділі роботи проведено ретроспективний аналіз теоретичних досліджень корпоративної форми економічної діяльності, визначено методологію аналізу корпоративних відносин, розкрито економічну природу та сутнісні риси відносин корпоративної власності.

Формування теорії корпорації як одного із суб'єктів економічного процесу відображає певні закономірності розвитку економічної науки в цілому, а саме як висхідного розвитку її аналітичного апарату та методів дослідження. Для класиків політичної економії корпоративні економічні структури не представляли помітного інтересу, позаяк вони були ще рідкісним явищем і, щонайголовніше, їх завдання полягало у створенні ідеальної, гранично абстрактної моделі ринкової економіки. Як ідеолог вільного підприємництва А. Сміт скептично дивився у майбутнє акціонерних підприємств, вважаючи властивий їм інститут найманих керівників штучним і неефективним. У марксизмі, парадигма якого ґрунтується на теорії трудової вартості та гіпотезі сутності капіталу як антагоністичних класових відносин, акціонування підприємств однозначно віщує про наближення загибелі капіталістичної системи. Неокласик А. Маршалл та "історик" В. Зомбарт також звертали увагу на відособлення власності й управління в корпорації, але пояснювали його особливостями підприємницької діяльності.

Корпоративні економічні відносини стали предметом спеціальних досліджень лише з початку ХХ ст., що зумовлено, по-перше, встановленням на той час економічного домінування корпорацій у підприємницькому середовищі провідних країн; по-друге, проявом цілком очевидної й суттєвої специфіки корпоративної власності; по-третє, науковою й суспільно-практичною значущістю проблем, пов'язаних із її функціонуванням. Найбільший внесок у вивчення специфіки корпоративних відносин вніс інституціоналізм. Т. Веблен започаткував дослідження генезису та функцій суб'єктів корпоративних відносин, впливу на їх мотивацію неформальних інститутів – звичок, психологічних установок, життєвих цінностей, причому сам залишився песимістом щодо можливостей примирення інтересів цих суб'єктів. Дж. Коммонс, навпаки, прагнув обґрунтувати можливість свідомої соціальної селекції економічних інститутів, передовсім шляхом правового урегулювання відносин власності на рівні як держави, так і корпорацій.

Висновками з власних соціологічних досліджень Г. Мінз та А. Берлі поставили

перед економічною наукою комплексну проблему, названу ними “корпоративною революцією”. Її суть полягає у тому, що наслідком розпорошення акціонерного капіталу стає перехід влади й контролю в корпораціях до найманих управлінців, інтереси яких не співпадають з інтересами власників капіталу. Для теоретика інноваційного підприємництва Й. Шумпетера корпоратизація приватної власності означала трансформацію капіталізму в регульовану систему. За технократичного підходу до аналізу корпоративних відносин, розвинутого, насамперед, Дж.К. Гелбрейтом та П. Друкером, на передній план вийшла влада техноструктури в управлінні корпораціями, якість менеджменту. Категорія “людського капіталу” стала домінантною в трансформації адаптивної індустріальної корпорації в креативну, яку розвивають в теорії постіндустріального суспільства (Е. Тоффлер, Ф. Фукуяма та ін.). Однак захоплення тут соціологічними викладками й водночас нехтування ключовими принципами неокласики породжує сумнівний висновок про переродження сучасної корпорації у постекономічну за цілями й методами їх досягнення.

Особливий конструктивізм для дослідження природи власності та механізмів її реалізації в корпоративному секторі закладено в методології неонституціонального аналізу. Цей прорив у знаннях обумовлений наростанням незадоволеності як неокласичною теорією за її ідеологічну (проринкову) упередженість, так і теорією традиційного інституціоналізму, який надто захопився пошуком істини в позаекономічній сфері, знехтувавши мимоволі внутрішніми, економічними чинниками саморозвитку. Відтак неонституціоналізм спромігся синтезувати дві, раніше штучно протиставлені одна одній, парадигми: він приймає неокласичну модель раціонального вибору за умов обмеженості ресурсів як основоположну, однак звільняє її від надміру абстрактних, явно нереальних умовностей, вводячи натомість в аналіз такі інституціональні чинники, як права власності, трансакційні витрати, ризик, невизначеність, можливість опортунізму контрагентів тощо. Виходячи з цього, у дисертації зроблено висновок, що методологія неонституціоналізму є найбільш раціональною для дослідження особливостей корпоратизації у перехідній економіці, де апріорі у трансформаційних процесах переплітаються економічні (ринкові) та позаекономічні чинники і саме результат їх боротьби визначає характер і темп економічних перетворень.

У роботі теоретично обґрунтовується роль капіталу в ринковій системі господарювання як базисного елемента й основного рушія економічного розвитку, виходячи із концептуального розуміння капіталу як вартості (цінності), що приносить постійний дохід і за своєю природою пов’язана із заощадженою та нагромадженою суспільною працею, втіленою у речових факторах виробництва й інших формах багатства. Базисна, системоутворююча місія капіталу за умов еволюційного розвитку ринкових відносин проявляється, насамперед, у системній трансформації попередньої, неринкової суспільно-економічної системи, зміні її базисних інститутів – власності, влади, управління, праці. У роботі зроблено висновок, що індустріальний переворот у виробництві спричинила не сама по собі науково-технічна революція, а капітал, нагромаджений завдяки ліквідним фінансовим ринкам, механізмам мобілізації й капіталізації заощаджень з допомогою боргових та пайових фінансових інструментів. Поява ринку капіталів у процесі кругообігу продуктивного капіталу істотно прискорила концентрацію

реального капіталу, сприяла підвищенню ефективності виробництва на основі науково-технічних розробок і водночас розширенню соціальної бази для добору ефективних підприємців. Посилювана залежність виробничої сфери від ринку капіталів, або набуття виробничим капіталом форми руху фінансового капіталу, означає перехід базисної функції від виробничого (продуктивного) до фінансового (грошового) капіталу.

Дослідження сутнісних властивостей корпоративної форми власності в роботі ґрунтується, головним чином, на інституціональній теорії прав власності. Це мотивовано тим, що в реальній дійсності власність проявляє себе як складне соціально-економічне явище, а тому сутність цієї категорії як суспільних відносин з приводу привласнення економічних благ має розкриватися через нерозривну єдність соціально-психологічного, юридичного та економічного змісту. Парадигмальною основою виведення феномену економічних прав власності є проблема обмеженості виробничих ресурсів. Реальні права власності – це прийняті людьми норми, що регулюють доступ до обмежених ресурсів, упорядковують відносини людей. За такого розуміння відносини власності сприймаються не як жорстка система, у якій наперед усе визначено, а як діюча система виключень, що створює базову структуру стимулів для економічного вибору.

Обґрунтовано положення про те, корпоративна власність представляє не окрему, самостійну форму (тип) власності, а форму приватної власності. Суспільний прогрес досягається не лише зміною форм власності, оскільки сама по собі власність (як сукупність її типів) є константою. Таку постійність відносин власності об'єктивно визначають два її типи – приватна та суспільна (державна). Саме тому розвиток відносин власності, а по суті, двох її названих типів, припускає не їх кількісний ріст, а розвиток кожного з них за різних історичних умов, тобто набуття конкретних форм. Критерієм ідентифікації корпорації з приватним типом привласнення є суспільне визнання за її власниками виняткового права на дії з відчуженим об'єктом, яке виключає вільний доступ інших членів суспільства до нього. Поширене у вітчизняній теорії тлумачення суб'єкта приватної власності на основі архаїчного принципу одноосібності, чи єдності праці і власності, суперечить не тільки логіці приватизації, але й має своїм наслідком у статистиці штучне звуження рамок приватного сектора економіки України.

У роботі розкриваються економічні й інституціональні основи корпоратизації економічних агентів. Корпоративна форма власності виникла як майже бездоганна форма руху (розв'язання) суперечностей приватного господарювання – між зростаючою потребою у збільшенні функціонуючого капіталу та обмеженістю індивідуальних капіталів, між участю у бізнесі та мірою ризику, чи особистої відповідальності. Своєрідною “ціною” й водночас стимулом участі індивідуальних капіталів в акціонерному фінансуванні підприємницьких проектів стало “розщеплення” прав власності, відособлення власності від управління капіталом та її знеособлення (деперсоніфікація). Двоїста природа корпоративної власності породжує низку протиріч інтересів між власниками і менеджментом компанії, між самими власниками.

Основною функціональною особливістю відносин корпоративної власності, яка впливає із двоїстості корпоративного капіталу, є граничний ступінь відособлення власності від поточного управління капіталом, унаслідок якого виникає інформаційна

асиметрія та агентські (різновид трансакційних) витрати, які, у свою чергу, зумовлюють відрив управління від власності. Звідси актуалізується інституціональна проблема побудови ефективної системи корпоративного управління.

У роботі виокремлено та охарактеризовано як сутнісну рису корпоративної власності високий рівень її соціалізованості. Соціалізація корпоративних відносин полягає не в розпорошенні прав власності чи залученні працівників до участі в капіталі, а в забезпеченні життєздатності корпорації як соціального інституту. Вона характеризує ділову корпорацію як інституціональну форму “зняття” протиріч розвитку приватно-ласницької системи господарювання. Соціалізація корпоративних відносин представляє собою двоякий процес їх свідомого суспільного урегулювання та саморозвитку, процес, який спрямований, з одного боку, на забезпечення специфікації прав власності та урівноваження інтересів усіх суб’єктів асоційованої власності, досягнення їх компромісу, а, з іншого, – на координацію інтересів корпорації як господарюючого суб’єкта з інтересами всіх зацікавлених у ній суспільних сторін. Корпорація, особливо акціонерного виду, не відбулася б, якби її учасники (за участю держави) не визнали й не прийняли певні “правила гри”, які утворюють систему стримувань і противаг, необхідних для мінімізації чинників конфліктності економічних інтересів, об’єктивно закладеної в усій гаммі її відносин власності.

У другому розділі роботи досліджено основні тенденції розвитку корпоративних відносин та їх наслідки, специфіку інтересів суб’єктів корпоративних відносин та основних систем корпоративного управління, вплив сучасних глобалізаційних процесів на корпоративне управління.

Загальною тенденцією розвитку корпоративних відносин є розпорошення (дифузія) прав власності. Вона проявляється в розширенні суб’єктної структури власності, наслідком якого стає скорочення часток капіталу власників. Так, частка родини Фордів у капіталі, заснованої їх предком компанії, до 80-х рр. скоротилася до 12%, Дюпонів – 7%. Рокфеллерів – 1,7%, Тойоти – 1%. Якісна зміна структури власності характеризується двома взаємопов’язаними тенденціями: скорочення сукупної частки індивідуальних інвесторів на користь інституціональних. Частка останніх у провідних компаніях сягнула 50-75%. Серед інституціональних власників корпоративного капіталу в лідери виходять фінансові інститути. Іншими важливими тенденціями розвитку корпоративних відносин є формування великих інтегрованих бізнес-структур на основі перехресного та пірамідального володіння правами власності. Зроблено висновок, що у названих тенденціях реалізується соціально-інтегративна функція корпоративного капіталу.

Розпорошення прав власності актуалізує проблему розподілу влади в корпоративному управлінні, контролю власників за менеджментом компанії. Дослідженням встановлено, що скорочення частки капіталу домінуючих власників певною мірою компенсується іншими механізмами корпоративного контролю й збереження економічної влади: випуском акцій з правом “багатьох голосів”, координацією дій основних власників, участю у капіталі “своїх” фірм та фондів, використанням інституту представництва та ін. Дифузія прав власності веде до збільшення частки меншоритарних власників, для кожного з яких сама участь в управлінні компанією є проблематичною

з економічних міркувань. Головна ж причина потенційного відриву власності від контролю за використанням капіталу пов'язана зі специфікою управлінської діяльності, її ускладненням. Інформаційна асиметрія забезпечує перехід значної влади до керівництва корпорації. Частковий розв'язок цієї проблеми забезпечує система матеріальних заохочень.

Аналіз поширення участі в капіталі на персонал компаній показав, що значення цієї тенденції, подане в літературі, є перебільшеним. Процес демократизації власності в корпоративному секторі розвинених країн не став переломним ні щодо поширення, ні щодо підвищення трудової мотивації. Спроби залучити найманих працівників до власності часто стикаються з їх байдужістю, а наділення акціями безоплатно чи за пільговою ціною закінчується їх швидким продажем. У більшості випадків застосування системи робітничої акціонерної власності зумовлюється потребами виживання, захисту від ворожих поглинань чи отримання інших додаткових вигод для корпорацій.

У роботі проведено порівняльний аналіз основних світових систем корпоративного управління, з якого зроблено висновок, що вони суттєво відбивають національно-історичні особливості розвитку країн, їх економіки та культури. Аналізом встановлено: 1) надійний правовий захист приватної власності є причиною дисперсії акціонерного капіталу; 2) слабкий захист приватної власності спричиняє концентрацію корпоративної власності та формування складних (за схемами володіння акціями) систем контролю.

Сучасні глобалізаційні процеси та висока мобільність капіталу справляють вплив на національні системи корпоративного управління, зумовлюючи потребу в їх удосконаленні. Зроблено висновок, що розробка міжнародних стандартів корпоративного управління є проявом загальносвітової тенденції до уніфікації систем корпоративного управління з деяким тяжінням до американської моделі як відкритої та чутливої до викликів зовнішнього середовища.

У третьому розділі роботи аналізуються особливості процесу становлення та функціонування корпоративних відносин в умовах перехідної економіки, досліджуються тенденції постприватизаційного перерозподілу прав власності та наслідки утвердження інсайдерської системи власності.

Обґрунтовано положення про те, що роль системоутворюючого фактора в перехідній економіці об'єктивно відіграє реструктуризація прав власності, яка не зводиться до зміни форм власності, а є складним і тривалим процесом, що поєднує, з одного боку, системну й послідовну реформу власності, включаючи законодавче унормування відносин власності, формування конкурентного середовища, створення ринкової інфраструктури, виховання ліберальних цінностей у населення; а з іншого, – розвиток елементів самовизначення й самоорганізації суб'єктів приватної власності. Дійсного приватного власника, включаючи акціонера, зробити неможливо; йому необхідно створити належні умови для самовизначення.

Визначено основні фактори, що спотворили хід корпоратизації й приватизації в економіці України: слабкість методології, унаслідок якої акцент змістився зі створення конкурентного середовища на приватизацію, хаотичність у виборі й здійсненні

процедур акціонування й приватизації; недовіра й негативне ставлення населення до інституту приватної власності; відсутність та недосконалість інститутів ринкової інфраструктури; брак достатніх нагромаджень національного приватного капіталу; системна трансформаційна криза, яка проявилася у різкому ослабленні держави, зокрема у розмитості функцій та відповідальності владних структур, половинчатості і внутрішній суперечливості законодавства, слабкості судової системи, масовій корупції, масштабній тіньовій приватизації. Новоявлені власники в корпоративному секторі залишилися фактично безправними, а власність фактично перейшла у руки тих, хто її реально контролював.

Формальна корпоратизація виявила неспроможність концепції ринкового фундаменталізму, яка проповідує мінімізацію й автономність дій держави за будь-яких умов. “Дефіцит держави” виявився більшим, за “дефіцит ринку”. Тому головна проблема не в реалізованій моделі приватизації, а в самоусуненні держави з економічної сфери. Це видно по тому, що в Україні використані усі відомі способи приватизації великих підприємств, але жоден із них не обійшовся без істотних спотворень і зловживань.

В роботі розкривається взаємозв’язок становлення й розвитку корпоративних відносин в контексті приватизації з процесом первісного нагромадження капіталу. Процес первісного нагромадження капіталу стартував ще з початку “перебудови” середини 80-х рр. й послідовно активізувався державою. Встановлені його особливості на пострадянському просторі: основним суб’єктом виступає колишня партійно-господарська номенклатура; поряд із нагромадженням грошового капіталу через торгово-посередницьку й фінансово-спекулятивну діяльність відбувається пряме привласнення об’єктів державної власності, їх перетворення в промисловий капітал; перехід до приватизації супроводиться розчленуванням виробничо-господарських комплексів; масова приватизація формалізує реальну власність номенклатури; нагромадження приватного капіталу відбувається і за рахунок державних фінансів; грошовий капітал експортується, головним чином, в офшорні зони, звідкіля поступово репатріюється під виглядом іноземних інвестицій. Зроблено висновок, що процес первісного нагромадження капіталу є цілком закономірним і саме він визначає сутність сучасного етапу ринкових трансформацій та стан корпоративних відносин.

Інтенсивний перерозподіл і концентрація прав власності підпорядковуються меті захоплення та/чи убезпечення економічної влади. Найбільш поширеними формами такого перерозподілу стали: скупка акцій на вторинному ринку; лобіювання угод із пакетами акцій, що перебувають у державній власності; добровільне чи адміністративно-примусове втягування акціонованих підприємств у холдинги та фінансово-промислові групи. Визначились ключові тенденції реструктуризації корпоративного капіталу: скорочення частки працівників підприємств та дрібних акціонерів; зростання частки адміністрації підприємств; значне збільшення частки аутсайдерів, в основному придбанням державних пакетів акцій; скорочення державної частки; повільне зростання частки іноземних інвесторів.

Дослідженням встановлено, що нова структура власності на середніх за розміром підприємствах в середньому значно більш концентрована, ніж у країнах з ринковою

економікою, де також усталилася інсайдерська система власності. Основною рисою постприватизаційного розвитку інсайдерської системи стало суміщення в одній особі менеджера та домінуючого власника, чим закладені передумови для посилення господарської влади керівників підприємств та дискримінації прав та інтересів акціонерів.

Формальне домінування інсайдерської, а, по суті, директорської, власності, свідчить про те, що на підприємствах сформувалася своєрідна система відносин, яка істотно контрастує з класичним трикутником корпоративних взаємовідносин “власники – менеджери – наймані робітники”. Складається така ситуація, коли, усупереч теорії й практиці цивілізованого корпоративного управління, менеджери отримують повну свободу дій як на легітимній, так і нелегітимній основі. Поширеним явищем корпоративної практики є розходження формальної та реальної структур власності. Придбання аутсайдерами значного пакету акцій ще не є гарантією отримання ними реального контролю над підприємством і, навпаки, допустимі ситуації, коли підприємство реально контролюється сторонніми особами навіть без володіння титулами власності. Персоніфікована структура корпоративного капіталу залишається непрозорою, а механізми корпоративного контролю й організаційні межі підприємств аморфними.

Вивчення результатів емпіричних досліджень взаємозв'язку ступеня концентрації прав власності та ефективності корпоративного контролю за менеджментом компаній не підтверджує поширений стереотип, який переріс в ідеологічний міф, що нібито висока концентрація прав власності однозначно готує ефективного власника. У тактичні плани великих акціонерів далеко не завжди входить підвищення прозорості, керованості та рентабельності компаній, реалізація законних прав та інтересів інвесторів. Водночас гарні результати поточної діяльності компанії можуть досягатися завдяки ексклюзивному доступу до державних ресурсів, держзамовленням, податковим пільгам, подвійній бухгалтерії, неплатежам та різного роду тіншовим технологіям. Проблема ефективного власника стосовно корпорації є заідеологізованою, ґрунтується на ототожненні корпорації з класичним приватним власником. Вона підміняє собою дійсну проблему – забезпечення дієвої системи корпоративного управління, інституціоналізації взаємодії інтересів учасників корпорації.

Інсайдерська модель власності як панівна створює істотні проблеми для ринкової реструктуризації національної економіки через механізми власності й контролю. Вона сприяє отриманню інсайдерської ренти лише завдяки можливостям домінуючим власникам розпоряджатися фінансовими потоками корпорацій. Основними механізмами вилучення ренти слугують трансфертне ціноутворення, виведення реальних активів шляхом укладення корисливих угод, призначення собі надвисоких винагород. Інсайдерська рента витрачається, передусім, на демонстративне особисте споживання, приватизацію державної власності, переділ корпоративних часток капіталу.

Ринок акцій в Україні наразі обслуговує, головним чином, процеси перерозподілу прав власності й практично не пов'язаний з реальною економікою. Так, попри зростання за останні п'ять років обсягів торгів акціями на фондовому ринку у 5,7 разу, торгівля акціями на організованому ринку навіть скоротилася до 4% від загального обсягу їх емісії.

Дослідженням встановлено, що олігархічний характер первісного нагромадження капіталу в Україні зумовив виникнення на основі участі в капіталі та договірних засадах об'єднань підприємств у формі фінансово-промислових груп (ФПГ) як особливих суб'єктів господарювання, діяльністю яких забезпечується приховування підпорядкованості членів цих груп та неможливість ідентифікації власників, активне використання трансфертних цін для маскуванню фінансових потоків, переміщення активів усередині групи, чим в кінцевому підсумку досягнуто створення й функціонування “ефективних” механізмів максимізації прибутків, запобігання банкрутству (формально збиткових) підприємств та мінімізації податкових платежів. Більшість банків підпорядкована потребам функціонування ФПГ, обслуговуванню операцій, пов'язаних із приватизацією державної власності та спекуляціями на ринку капіталів. Наслідком такої ролі банків є зростання вартості позичкового капіталу, що, у свою чергу, змушує підприємства, котрі не входять у ФПГ, орієнтуватися, головним чином, на внутрішні ресурси.

У четвертому розділі роботи обґрунтовуються основні компоненти економіко-організаційного механізму саморозвитку корпоративного підприємництва в перехідній економіці.

Основними складовими економіко-організаційного механізму саморозвитку корпорацій визначені: 1) конкурентний режим функціонування; 2) комплексна реструктуризація корпорації; 3) капіталізація як засіб підвищення інвестиційної привабливості компанії; 4) раціоналізація системи корпоративного управління.

Нестандартна з позицій усталеної теорії поведінка вітчизняних корпорацій пояснюється в роботі слабкістю ринкової конкуренції, збереженням “м'яких” бюджетних обмежень, незадовільною специфікацією приватної власності, що сприяє консервації застарілої господарської культури, психологічної інерції, неринкового менталітету. Обґрунтовується положення, що пріоритетом економічної стратегії уряду в постприватизаційний період має стати формування конкурентного середовища як вирішальної умови корекції наслідків приватизаційного процесу та введення в дію ринкових стимулів ефективного використання приватизованого майна. Лише через жорсткий конкурентний режим господарювання можлива трансформація квазікорпорацій у дійсно підприємницькі структури, які активно використовуватимуть тільки їм доступний ринок прав власності.

Переведення принципу чесної конкуренції у дієві політико-економічні рішення потребує від держави послідовного дотримання двох основоположних принципів ринкових взаємовідносин – прозорості й верховенства закону. Вирівнювання умов економічної діяльності, з точки зору приватної власності, має сенс, якщо в його основу покладено якнайповніше врахування інтересів господарюючих суб'єктів, визнання їхньої пріоритетності. Маємо усвідомити, слідом за А. Смітом, логіку ринку: “усе, що підтримує підприємництво, вигідне для суспільства”. Тому необхідна повна зміна усієї парадигми управління економікою.

Аналіз проблем корпоративного управління в умовах перехідної економіки показав, що формування національних моделей корпоративного управління перебуває ще в зародковому стані, відображаючи вирішальний вплив первісного нагромадження ка-

піталу. Виявлена група факторів, що гальмують унормування корпоративних відносин: особливості політики й результатів приватизації; продовження боротьби за поділ прав власності; брак специфікації прав власності та незадовільний стан судочинства; слабкість конкуренції на ринках товарів і факторів виробництва; нерозвиненість ринкової інфраструктури; брак корпоративної культури; слабкість інститутів громадянського суспільства; застарілі традиції, звички, стереотипи, сили інерції, успадковані від минулої системи господарювання; загальний правовий нігілізм; несформоване відчуття власника в акціонерів, котрі появилися в результаті сертифікатної приватизації. Разом з тим, намітилися деякі зовнішні ознаки руху в бік континентально-європейської моделі корпоративного управління: високий рівень концентрації прав власності, ставка в основному на банківське кредитування, не суттєва роль вторинного фондового ринку, формування стійких бізнес-зв'язків з конкретними суб'єктами господарювання, втягнення найбільших і найперспективніших підприємств в інтегровані бізнес-структури.

У п'ятому розділі роботи аналізуються проблеми управління державними корпоративними правами, обґрунтовуються напрямки удосконалення правового поля функціонування корпоративних відносин та можливості конструктивної взаємодії держави з інтегрованими корпоративними структурами.

Головна проблема формування й функціонування державного корпоративного сегменту в перехідній економіці полягає у забезпеченні реальної відповідальності держави перед суспільством за виконання конституційно закріплених за нею функцій. Унаслідок залишкового підходу до приватизації сформована структура активів держави є нераціональною. Держава самоусунулась від управління своєю власністю. Запропоновано основні напрямки формування системи управління корпоративною власністю держави. Обґрунтована доцільність створення цільового державного інвестиційного фонду з належних державі дивідендів та частково доходів від приватизації задля збереження державних часток у статутному капіталі корпорацій у разі повторних емісій акцій. Запропоновано й обґрунтовано також зміни в методології статистичного обліку корпоративної власності держави, а саме: 1) класифікувати суб'єктів господарювання за двома основоположними типами власності – державною й приватною; 2) виокремлювати у складі приватного сектору серед інших сегментів корпорацій; 3) відносити до державного сектору корпорації з державною часткою капіталу понад 50%.

У дисертації розвинено положення, що ключова проблема нормативно-правового урегулювання корпоративних відносин полягає в забезпеченні і підтримуванні балансу економічних інтересів усіх учасників корпорації, прозорості й підзвітності в корпоративному управлінні. Без суттєвого удосконалення механізмів захисту інтересів інвесторів, передусім дрібних, та незалежної системи судочинства перехід до інвестиційної моделі розвитку національної економіки стає примарним. Запропоновано терміново ухвалити спеціальний корпоративний закон, у якому слід закріпити низку інституційно-правових заходів, зокрема: кумулятивне голосування при виборах наглядової ради, обов'язкове дотримання принципу “одна акція – один голос”, посилення вимог щодо розкриття обов'язкової інформації, створення національного реєстратора прав власності тощо. Запропоновано ввести економічні стимули для заохочення переми-

щення трансакцій з акціями на організований ринок: звільнення емітентів від сплати державного мита за реєстрацію випуску акцій, здешевлення послуг клірингового депозитарію, зниження рівня оподаткування операцій з акціями та доходів по них.

Механізм банкрутства став наразі основним засобом кримінального переділу корпоративної власності. Чинне законодавство дозволяє недобросовісним кредиторам, вдаючись до фіктивних банкрутств за участю інсайдерів, відбирати чужу власність. У роботі обґрунтовується положення, що критерій неспроможності не повинен зводитися до фіксованої суми боргу, оскільки компанія може переживати тимчасові фінансові труднощі з різних причин. Права боржника мають бути застережені законом і гарантувати можливість власникам оскаржувати рішення комітету кредиторів й арбітражних керуючих. Запропоновано обмежити законом повноваження арбітражного керуючого виключно функціями щодо відшкодування визнаної суми боргу та передати контроль за його діяльністю саморегульвним організаціям.

У дисертації обґрунтована необхідність розвитку партнерства держави та корпорацій у реалізації визначених пріоритетів структурно-інноваційної політики. Засобами такої взаємодії можуть слугувати державні цільові програми розвитку, форми й методи індикативного планування, управління державними корпоративними правами, фінансово-кредитні важелі.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення науково-теоретичної й науково-практичної проблеми, що виявляється у дослідженні теоретико-методологічних та соціально-економічних аспектів становлення й розвитку корпоративного сектора в умовах перехідної економіки. Основні наукові й практичні результати дослідження зводяться до таких:

1. За результатами аналізу наукових досліджень і досвіду господарювання встановлено, що проблематика корпоративних економічних відносин є актуальною і потребує подальших наукових розробок та обґрунтування пропозицій з підвищення їх соціально-економічної ефективності.

2. В економічній теорії напрацьовані різні методологічні підходи до аналізу вузлових проблем корпоративної економіки, з якими пов'язані різні концептуальні уявлення й бачення перспектив розвитку останньої. Методологія неокласичного неокласичного виявилася найбільш конструктивною у дослідженні корпоративних відносин завдяки синтезу двох, раніше штучно протиставлених одна одній, парадигм – неокласичного та інституціонального аналізу.

3. Встановлено, що корпоратизація відносин власності – закономірний результат історичного процесу нагромадження капіталу. Історичний перехід до корпоративної форми підприємництва об'єктивно був зумовлений не лише потребами освоєння індустріальних методів виробництва як такими, а й формуванням нових джерел фінансування капіталовкладень, головним чином, позичкового та акціонерного капіталів.

4. Доведено, що корпоративна форма власності особлива за соціально-економічним змістом, що, однак, не виводить її за рамки приватної власності. За сво-

єю економічною природою вона є формою централізації капіталу. Асоційований характер утворення обумовлює її двоїстість: функціонування як реального неподільного капіталу і як відособленої у своєму русі вартості, розділеної між власниками пропорційно їх вкладам. Результатом “розщеплення” права приватної власності в акціонерній корпорації стає граничне відособлення власності від управління капіталом, а через інформаційну асиметрію та агентські витрати існує потенційна загроза її відриву. Нерівний розподіл прав власності диференціює власників та породжує відносини влади й залежності. Успішне функціонування корпорації стає можливим у разі інституціоналізації (соціалізації) її відносин, тобто закріплення їх у системі формальних і неформальних норм та правил людської поведінки.

5. Виявлено, що в своєму розвитку корпоративна власність виконує соціально-інтегративну функцію, яка полягає у розширенні її суб’єктності: по-перше, збільшенні чисельності власників акціонерного капіталу; по-друге, активній участі в акціонерному капіталі інституціональних інвесторів, передусім фінансових інститутів, що спеціалізуються на трансформації приватних заощаджень в інвестиції; по-третє, формуванні великих інтегрованих бізнес-структур на основі перехресного та пірамідального володіння правами власності. Розпорошення прав власності має своїм наслідком для корпорації наростання елементів розриву власності від управління капіталом.

6. Як показали результати дослідження, історично сформовані системи корпоративного управління наразі зазнають впливу світових інтеграційних процесів. Намітився інтерес бізнесової еліти та урядів до деякої уніфікації національних принципів корпоративного управління, їх удосконалення в напрямку посилення контролюючої ролі фондового ринку.

7. Доведено, що в усіх постсоціалістичних країнах корпоратизація економічних відносин первісно використана у нетрадиційний для її економічної природи спосіб – як інструмент приватизації, або розподілу й відчуження прав власності в державі. Хаотичне, безсистемне проведення приватизаційної кампанії породило інститут формальної корпорації з майже цілковитим безправ’ям власників титулів власності, передусім дрібних. У зневазі до функціональної специфіки корпоративних відносин, що була закладена на старті ринкових реформ і зберігається дотепер, проявилася методологічна обмеженість ідеології ринкового фундаменталізму, її неокласичних постулатів про мінімізацію ролі держави в економіці та гомогенність підприємницького середовища.

8. Аналізом виявлено, що сутність сучасної ринкової трансформації постсоціалістичної економіки об’єктивно визначає процес первісного нагромадження капіталу, у якому проявляється загальна закономірність етапу становлення ринкових відносин. Особливість реалізації цієї закономірності, передусім, у пострадянських країнах визначається тим, що на тлі одержавленої економіки індустріального типу за слабкості держави та несформованості механізмів громадянського суспільства об’єктивно склалися передумови олігархізації – зрощення верхівки державної бюрократії, фінансистів, промисловців та криміналітету з суто корпоративною метою. Олігархізація економіки й держави протидіє поглибленню ринкових і демократичних реформ, утвердженню прозорості конкуренції та верховенства права.

9. Дослідження тенденцій розвитку корпоративних відносин в перехідній еконо-

міці виявлено, що панівною в корпоративному секторі вітчизняної економіки за наслідками масової приватизації та вторинного розподілу прав власності стала інсайдерська система власності, основними рисами якої є: зрощення функцій основного власника й менеджера, прагнення основного власника до максимальної концентрації прав власності, нехтування правами міноритарних власників, розходження формальної й реальної структур власності.

10. Інсайдерська корпоративна система характеризується, з одного боку, як замкнута щодо ринку акціонерного капіталу, а з іншого, – як дискримінаційна й ризикована для активної й широкої участі у ній інвесторів. Це дає підстави кваліфікувати типovu корпорацію, що склалася на основі приватизації, як квазікорпоративну систему, тобто як структуру, що лише імітує ознаки підприємницької корпорації. Вона має свою внутрішню логіку, а відтак і певну відтворювальну стійкість. Зароджуваний ринок акцій обслуговує, головним чином, процеси перерозподілу прав власності, а не інвестиційні потреби підприємств.

11. Обґрунтовано положення, що для забезпечення ефективної діяльності підприємств корпоративного сектора в сучасних умовах конкуренція повинна стати пріоритетом державної економічної стратегії. У системоутворюючих функціях держави в постприватизаційний період акцент необхідно змістити з приватизації на формування конкурентного середовища. Для цього слід переглянути й скасувати економічно необґрунтовані пільги, створити рівні і прийнятні для всіх умови господарювання. Прозора конкуренція здатна стати рушієм трансформації квазікорпорацій у публічні підприємницькі структури.

12. Аналізом встановлено, що національна система корпоративного управління не сформована й віддзеркалює у собі сутність трансформаційного процесу в країні, об'єктивно визначену первісним нагромадженням капіталу. У її формуванні деякою мірою проявилася тенденція еволюції в бік німецької системи корпоративного управління: орієнтація, головним чином, на банківське фінансування, формування на акціонерній та неформальній основах стійких бізнес-груп, несуттєва роль фондового ринку. Однак їй більше властиві риси, пов'язані зі специфікою інсайдерської системи власності: безроздільна влада домінуючих власників і керівників підприємств, з одного боку, та безправ'я дрібних власників.

13. Аналіз стану управління державною корпоративною власністю в Україні показав, що він є незадовільним. Основними чинниками цього є: стратегічна невизначеність держави щодо своїх соціально-економічних функцій й відповідно щодо реформування державного сектора економіки; надмірний обсяг та нераціональна структура корпоративних прав держави, що залишилися від приватизації, розмитість суб'єкта управління ними. Запропоновано створити інститут державних керуючих на професійній основі, запровадити систему підготовки й перепідготовки керівників державних корпорацій. Для збереження державних часток власності в разі повторних емісій акцій запропоновано створити спеціальний державний інвестиційний фонд, який би формувався з нараховуваних державі дивідендів та частково доходів від приватизації. Пропонуються зміни в методології статистики державної корпоративної власності, а саме обліковувати корпорації, у яких держава володіє контрольним пакетом акцій, у

складі державного сектора економіки.

14. Аргументована необхідність поглибленої специфікації права приватної власності, чіткого розмежування прав і відповідальності усіх дійсних суб'єктів корпоративних відносин. Законодавче унормування цих відносин має концептуально базуватися на принципі компромісного поєднання інтересів усіх його суб'єктів. За умови надійного захисту прав власників контролюючі власники змушені будуть рахуватися з інтересами усіх акціонерів, в дрібні власники стануть наполегливими у відстоюванні своїх прав та законних інтересів. Запропоновано комплекс інституційно-правових та економічних заходів по урегулюванню корпоративних відносин.

15. Обґрунтована необхідність розвитку партнерства держави та корпорацій у реалізації визначених пріоритетів структурно-інноваційної політики, участі країни у світовому поділі праці. Засобами такої взаємодії можуть слугувати державні цільові програми розвитку, форми й методи індикативного планування, управління державними корпоративними правами, фінансово-кредитні важелі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Сірко А.В. Корпоративні відносини в перехідній економіці: проблеми теорії і практики. – К.: Імекс, 2004. – 414 с. (24,06 д.а.).

Статті у наукових фахових виданнях

1. Сірко А.В. Підприємницький ризик як проблема сучасного менеджменту // Ефективність підприємницької діяльності: Збірн. наук. праць.– К.: Київ. держ. торг.-екон. ун-т, 1998.– С.65-71 (0,3 д.а.);

2. Найдич Н.М., Сірко А.В. Сучасна інвестиційна політика української держави потребує корекції // Вісник Технологічного університету Поділля. Частина 2. Економічні науки.– 1999.– №5.– С.16-18 (0,3 д.а.), (особисто здобувачу належить обґрунтування необхідності виправлення спотворень інвестиційного ринку, спричинених безсистемною політикою уряду; частка автора – 0,2 д.а.);

3. Сірко А., Мазило І., Найдич Н. Корпоративна культура в контексті інвестиційного клімату України // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 1999.– №10. Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз: інвестиційні аспекти.– С.209-211 (0,3 д.а.), (особисто здобувачу належить аналіз проблем корпоративного управління, пов'язаних з інсайдерською системою власності; частка автора – 0,2 д.а.);

4. Найдич Н.М., Сірко А.В. Управлінська криза як чинник проблем підприємництва // Сучасні економічні проблеми розвитку підприємництва: Збірн. наук. праць. – К.: Київ. держ. торг.- екон. ун-т, 2000. – С.315-321 (0,35 д.а.), (особисто здобувачу належить характеристика вад вітчизняного корпоративного менеджменту; частка автора – 0,2 д.а.);

5. Сірко А.В, Найдич Н.М. Проблема державного регулювання ринкової трансформації у перехідній економіці України // Вісник Технологічного університету Поділля. Частина 2. Економічні науки. – 2000.- №6.– С.15-18 (0,44 д.а.), (особисто здобувачу

належить аргументація хиб приватизаційної політики держави; частка автора – 0,3 д.а.);

6. Сірко А.В., Найдич Н.М. Проблема корпоративної культури в період трансформації економіки // Регіональні перспективи. – 2000.– №2-3.– С. 123-124 (0,3 д.а.), (особисто здобувачу належить аналіз внутрікорпоративних чинників протидії притоку інвестицій; частка автора – 0,2 д.а.);

7. Сірко А.В. Формування механізму ефективного управління державною корпоративною власністю в Україні // Вісник Тернопільської академії народного господарства.–2001.– №17.– С.6-11 (0,54 д.а.);

8. Сірко А.В., Найдич Н.М. Роль корпоративного сектора в сучасній трансформації економіки // Економіка і підприємництво: стан та перспективи: Збірн. наук. праць. - К.: Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2002.– С.166-173 (0,54 д.а.), (особисто здобувачу належить обґрунтування проблем і перспектив партнерства держави та корпоративного капіталу у розбудові ринкової економіки в Україні; частка автора – 0,4 д.а.);

9. Сірко А.В. Держава як акціонер в умовах транзитивної економіки // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. - 2002.- №2.- С.33-39 (0,85 д.а.);

10.Сірко А.В. Специфіка становлення моделі корпоративного управління в економіці України // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2002.- №7/3.- С.77-80 (0,37 д.а.);

11.Сірко А.В. Акціонерна власність: природа та проблеми реалізації в постприватизаційних умовах // Збірник наук. праць Вінницького державного аграрного університету. – 2002.- №13.- С.166-174 (0,58 д.а.);

12.Сірко А.В. Формування промислово-фінансових груп – важливий напрямок реструктуризації транзитивної економіки // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірн. наук. праць. Вип. 141-142. Економіка. – 2002.- С.134-138 (0,47 д.а.);

13.Сірко А.В., Найдич Н.М. Ринок корпоративних цінних паперів в економіці України: проблеми розвитку та регулювання // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Економіка. - Випуски 60-61.- 2002.- С.116-117 (0,2 д.а.), (особисто здобувачу належить аналіз чинників низької капіталізації акціонованих підприємств; частка автора – 0,1 д.а.);

14.Сірко А.В. Корпоративна власність у транзитивній економіці // Економіка України. - 2003.- №2.- С.57-64 (0,64 д.а.);

15.Сірко А.В. Формування фінансово-промислових груп – важливий напрямок структурних та інституціональних змін в економіці України // Вісник Тернопільської академії народного господарства. - 2003.- №1.- С.40-47 (0,77 д.а.);

16.Сірко А.В. Корпоративне підприємництво як стратегічний напрямок інституційних змін у перехідній економіці // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Економіка. - Випуск 63.- 2002.- С.16-19 (0,72 д.а.);

17.Сірко А.В. Національні моделі корпоративного управління: український вибір // Збірн. наук. праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2003. – Випуск 8. – С. 113-120 (0,72 д.а.);

18.Сірко А.В. Еволюція теорії корпорації як суб'єкта економічного процесу: методологічний аспект // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2003. – №4. – С. 12-19 (0,92);

19.Сірко А.В. Корпоративний суб'єкт економічного процесу: теоретичні засади сучасного аналізу власності // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Збірник наукових праць / НАН України. Інститут регіональних досліджень. – 2004. – №4. – С.493-502 (0,46);

20.Сірко А.В. Історія становлення й розвитку корпоративного підприємництва: історико-економічний аспект // Збірник наук. праць Вінницького державного аграрного університету. – 2004. – №16. – С. 181-189 (0,57 д.а.);

21.Сірко А.В. Корпоративний сектор: структура, місце та роль в сучасній економіці // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2004. – №4. – С. 17-24 (0,71 д.а.);

22.Сірко А.В. Первісне нагромадження капіталу – економічна основа спонтанного поділу суспільного багатства // Економіка і прогнозування. –2004 – №2. – С. 31-47 (1,20 д.а.);

23.Сірко А.В. Організаційно-господарські форми та механізми адаптації постсоціалістичної корпорації до ринкових умов // Вісник Технологічного університету Поділля. Ч. 1, т. 2. Економічні науки. – 2004. – №4. – С. 228-235 (0,98 д.а.);

24.Сірко А. Корпоратизація економічних суб'єктів у контексті постсоціалістичної трансформації інституту власності // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2004. – №3. – С. 151-162 (0,88 д.а.);

25.Сірко А.В. Інвестиційні потреби розвитку корпоративного сектора та проблеми їх інституціонального забезпечення // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №8. – С. 51-61 (0,89 д.а.);

26.Сірко А.В. Постприватизаційний перерозподіл та концентрація прав власності у перехідній економіці // Економіст. – 2004. – №9. – С. 34-37 (0,80 д.а.);

27.Сірко А.В. Захист прав акціонерів як фактор підвищення інвестиційної привабливості підприємств // Збірник наук. праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2004. – Випуск 12. – С. 234-240 (0,66 д.а.);

28.Сірко А.В., Найдич Н.М.. Інституційно-правове забезпечення діяльності корпорацій та його проблеми в Україні // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. Випуск 89-2. – Донецьк: ДонНТУ, 2005. – С. 115-121 (0,58 д.а.), (особисто здобувачу належить обґрунтування сутнісних рис корпоративної власності й особливостей корпоративного управління; частка автора – 0,4 д.а.);

29.Сірко А.В. Розвиток економічної конкуренції – ключовий фактор активізації потенціалу постсоціалістичних корпорацій // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірн. наук. праць. Випуск 200: В 4 т. Том III. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2005. – С. 831- 836 (0,33 д.а.).

В інших наукових виданнях

1. Сірко А.В., Найдич Н.М., Зянько В.В. Відродження господарсько-фінансової еліти – запорука успіху реформацій сучасної економіки // Національна еліта та інтеле-

ктуальний потенціал України: Тези доповідей міжнародної наук. конф. – Львів, 1996. – С. 179-180 (0,2 д.а.), (особистий внесок: визначення проблем та перспектив розвитку великого підприємництва в Україні; частка автора – 0,1 д.а.);

2. Найдич Н.Н., Сирко А.В. Управленческий кризис как главный источник предпринимательских проблем // Проблемы менеджмента и маркетинга на рубеже третьего тысячелетия: Материалы международной науч.-практ. конф.– Минск, 1999. – С. 131-132 (0,1 д.а.), (особистий внесок: узагальнення проблем корпоративного менеджменту в Україні; частка автора – 0,05 д.а.);

3. Найдич Н.Н., Сирко А.В., Черная Л.А. Проблемы управления в становлении национального рынка // Россия на пороге XXI века: региональные особенности в процессе трансформации общества: Тезисы докладов международной науч.-практ. конф.– Архангельск, 2000. – С. 122-126 (0,3 д.а.), (особистий внесок: виокремлено інституційні чинники неринкової мотивації в управлінні підприємствами; частка автора – 0,1 д.а.);

4. Сирко А.В. Роль державного економічного регулювання у трансформаційному процесі // Україна на порозі XXI століття: економіка, державність: Збірник наук. праць по матеріалах міжнародної наук.-практ. конф.– Вінниця, 2000. – С. 23-26 (0,3 д.а.);

5. Сирко А.В. Інституційне середовище корпоратизації економіки України // Право і суспільство: актуальні проблеми взаємодії: Матеріали міжнародної наук.-практ. конф.– Вінниця, 2001. – С. 157-160 (0,4 д.а.);

6. Сирко А.В., Найдич Н.М. Корпоративний сектор в сучасній економіці: реалії та перспективи // Шляхи активізації вітчизняного виробництва: теорія та практика, проблеми підготовки фахівців: Матеріали Всеукраїнської наук. конф. – Хмельницький, 2001. – С. 69-75 (0,4 д.а.), (особистий внесок: актуалізація значущості корпоратизації у підвищенні ефективності національної економіки; частка автора – 0,2 д.а.);

7. Сирко А., Найдич Н. Ефективне функціонування корпоративної власності – стратегічний напрямок формування громадянського суспільства // Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: Матеріали наук.-практ. конф. за міжнародною участю. – К., 2001. – С. 176-179 (0,3 д.а.), (особистий внесок: обґрунтування значущості і взаємозалежності правового урегулювання відносин корпоративної власності та демократизації суспільства; частка автора – 0,2 д.а.);

8. Сирко А.В. Права власності акціонерів: теорія і практика реалізації // Економічні злочини: попередження і боротьба з ними. Міжвідомчий науковий збірник / За ред. А.І. Комарової та ін. / Науково-дослідний ін-т “Проблеми людини”. – К., 2001. – Т.25. – С. 657-662 (0,5 д.а.);

9. Сирко А.В. Сучасні проблеми корпоративного управління // Управління організацією: регіональні аспекти: Матеріали X Міжнародної наук.-практ. конф.– К., 2002. – С. 284 (0,1 д.а.);

10. Сирко А.В., Найдич Н.М. Особливості корпоратизації виробництва в транзитивній економіці // Промисловий потенціал Вінниччини: сучасний стан та перспективи розвитку: Матеріали наук.-практ. конф.– Вінниця, 2002. – С. 104-108 (0,3 д.а.), (особи-

стий внесок: аналіз чинників та наслідків корпоратизації у промисловості України; частка автора – 0,2 д.а.);

11. Сірко А.В. Корпорація як організаційна форма великого підприємства // Держава і бізнес: шлях до партнерства і взаємодії: Міжвузівська наук.-практ. конф.– Вінниця, 2002. – С. 190-194 (0,3 д.а.);

12. Сірко А.В. Корпоративна форма організації фірми: теорія та практика функціонування у перехідній економіці // Економіка і ринок: облік, аналіз, контроль. Науковий журнал ТАНГ: Випуск 6 / За ред. д.е.н., проф. І.Д. Фаріона. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – С. 216-227 (0,6 д.а.);

13. Сірко А.В. Формування і функціонування корпоративного сектора в контексті інституціональних проблем перехідної економіки України // Економіка і ринок: облік, аналіз, контроль. Науковий журнал ТАНГ: Випуск 7 / За ред. д.е.н., проф. І.Д. Фаріона. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – С. 121-128 (0,5 д.а.);

14. Сірко А.В. Захист прав акціонерів як фактор інвестиційної привабливості українських підприємств // Реформування фінансово-кредитної системи і стимулювання економічного зростання: Міжнародна наук.-практ. конф. – Луцьк, 2003. – С. 95-98 (0,6 д.а.);

15. Сірко А.В. Корпорація як інститут становлення та розвитку сучасної ринкової економіки // Розвиток фінансово-кредитної системи України в умовах ринкових трансформацій: Перша Всеукраїнська наук.-практ. конф.– Вінниця, 2003. – С. 50-52 (0,3 д.а.);

16. Сірко А.В. Дивідендна політика постсоціалістичних корпорацій: проблеми та перспективи // Розвиток фінансово-кредитної системи України в умовах ринкових трансформацій: Друга Всеукраїнська наук.-практ. конф.–Вінниця, 2004.–С. 106-111 (0,4 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Сірко А.В. Становлення і розвиток корпоративного сектора в перехідній економіці. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.01.01 – економічна теорія.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2005.

Дисертація містить обґрунтування теоретико-методологічних та соціально-економічних аспектів становлення й розвитку корпоративних відносин в умовах перехідної економіки.

Обґрунтовано сутнісні риси корпоративної форми власності та форми їх прояву, розкрито специфіку передумов та умов корпоратизації в трансформаційній економіці, виявлено та охарактеризовано тенденції й закономірності розвитку корпоративних відносин. Визначено сутність сучасного етапу постсоціалістичних трансформацій в сфері власності як первісне нагромадження капіталу. Розроблено практичні рекомендації з удосконалення відносин корпоративної власності в перехідній економіці.

Ключові слова: відносини та права власності, корпоративна власність, корпоративне управління, корпоративний сектор, акція, інсайдерська та аутсайдерська моделі корпорації, приватизація.

АННОТАЦІЯ

Сирко А.В. Становление и развитие корпоративного сектора в переходной экономике. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.01.01 – экономическая теория.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. – Киев, 2005.

Диссертация содержит обоснование теоретико-методологических и социально-экономических аспектов становления и развития корпоративных отношений в условиях переходной экономики.

Обосновано существенные черты корпоративной формы собственности и формы их проявления, раскрыто специфику предпосылок и условий корпоративизации в трансформационной экономике, выявлено и охарактеризовано тенденции и закономерности развития корпоративных отношений.

Корпоративная форма собственности определена в диссертации как особенная по своему социально-экономическому содержанию, что, однако, не выводит ее за пределы частной собственности. По своей экономической природе она является формой централизации капитала для предпринимательских нужд. Ассоциированный же характер образования обуславливает ее двойственность: она функционирует как реальный неделимый капитал (хозяйственный субъект) и как обособившаяся в своем движении стоимость, разделенная между собственниками соответственно их вкладам. В акционерной корпорации собственность предельно обособлена от управления реальным капиталом, а через информационную асимметрию и агентские издержки существует потенциальная угроза ее отрыва. В то же время, неравное распределение прав собственности дифференцирует собственников, порождая отношения власти и зависимости между ними. Поэтому успешное функционирование корпорации становится возможным при условии социализации ее отношений, то есть закрепления последних в системе формальных и неформальных норм и правил человеческого поведения.

Во всех постсоциалистических странах корпоративизация первоначально использована не по своему прямому экономическому назначению, а как инструмент приватизации, распределения и отчуждения прав собственности государства. В Украине хаотичное, бессистемное проведение приватизации породило формальный институт корпорации с почти полным бесправием собственников, прежде всего мелких. В пренебрежении функциональной спецификой корпоративных отношений, заложенной на старте реформ и сохраняемой поныне, проявилась методологическая ограниченность идеологии рыночного фундаментализма, ее неоклассических постулатов о минимизации роли государства в экономике и гомогенности предпринимательской среды.

В работе определена сущность трансформации отношений собственности как первоначальное накопление капитала. Особенность реализации этой общей законо-

мерности становления рыночных отношений на постсоветском пространстве определяется тем, что на поприще огосударствленной экономики индустриального типа из-за слабости государства и отсутствия институтов гражданского общества объективно сложились предпосылки олигархизации – сращивания верхушки государственной бюрократии, финансистов, промышленников и криминалитета. Олигархизация экономики и государства противодействует углублению рыночных и демократических реформ, утверждению прозрачной конкуренции и верховенства права.

В диссертации обосновывается вывод, что вследствие приватизации и последующего передела прав собственности в Украине доминирует инсайдерская модель собственности, своеобразие которой по сравнению с развитыми европейскими странами состоит в сращивании в одном лице основного собственника и руководителя предприятия, а также в получении им возможности бесконтрольно распоряжаться активами предприятия в собственных интересах. Такая инсайдерская модель корпорации опровергает миф о концентрации прав собственности как способе нахождения эффективного собственника. В работе обосновывается вывод, что проблема так называемого эффективного собственника подменяет действительную проблему – создания действенной системы корпоративного управления.

Следствием олигархического характера первоначального накопления капитала стало объединение предприятий в рамках финансово-промышленных групп, с помощью которых маскируются реальные собственники крупного капитала, а через трансфертное ценообразование максимизируются прибыли и минимизируются налоговые платежи. Поэтому, хотя почти половина предприятий корпоративного сектора из года в год является убыточной, смены собственников почти не происходит.

В работе сложившаяся корпоративная система характеризуется как квазикорпоративная, ибо она закрыта относительно рынка акционерного капитала и дискриминационна по отношению к инвесторам. Обосновано положение о том, что для обеспечения эффективной деятельности предприятий корпоративного сектора конкуренция должна стать приоритетом экономической политики государства, причем реализация такой политики требует кардинального изменения парадигмы государственного вмешательства в экономическую сферу, ибо оно должно базироваться на потребностях функционирования института частной собственности. Перспектива формирования национальной модели корпоративного управления в работе увязывается с законодательно-правовым урегулированием и саморазвитием корпоративных отношений.

Ключевые слова: отношения и права собственности, корпоративная собственность, корпоративное управление, корпоративный сектор, акция, инсайдерская и аутсайдерская модели корпорации, приватизация.

SUMMARY

Sirko A.V. The corporative sectors formation and development in transitional economics. – Manuscript.

The thesis is presented for a scientific doctor's degree of economics in specialty 08.01.01 – Economic theory.

National Taras Shevchenko University, Kyiv, 2005.

The thesis contains the theory-methodological and social-economics aspects ground of the corporative relations formation and the development in transitional economics conditions.

The corporative ownerships basic features and their forms show are grounded. The corporatisations preconditions and conditions in the transformation economics specify are shown. The corporative relations development tendencies and appropriates are defined. The present stage post socialist transformations essence in the ownerships sphere as primary capitals accumulation is determined. The practical recommendations for corporative ownerships relations' perfection in transitional economics are worked out.

Key words: relations and ownerships rights, corporative ownership, corporate governance, corporative sector, stock, inside and outside corporative models, privatization.